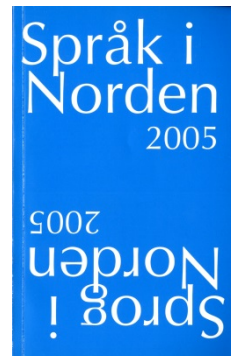

Sprog i Norden

Titel: Færøsk retskrivning – resultater fra en undersøgelse af færøske stile
Forfatter: Katrin Næs
Kilde: Sprog i Norden, 2005, s. 107-119
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Forfatterne og Netværket for sprognævnene i Norden

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved teggenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i teggenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Færøsk retskrivning – resultater fra en undersøgelse af færøske stile

Katrin Næs

Denne artikel gør rede for nogle resultater fra en undersøgelse af færøske stile til studentereksamen. Formålet med undersøgelsen var et forsøg på at belyse, i hvor høj grad den almindelige borger behersker retskrivningsnormen, samt hvilke fejltyper der var hyppigst. Denne artikel vil ikke berøre alle fundne fejltyper, men påvise nogle af de vigtigste. I tilknytning hertil vil eventuelle tiltag berøres.

Der opstår fra tid til anden diskussioner i medierne om sproglige emner med argumenter af typen: de unge kan ikke stave rigtigt længere; færøsk retskrivning er for besværlig at lære; færøsk retskrivning er ikke svær, det er undervisningsmetoderne, som er uhensigtsmæssige; og så videre. En del af standpunkterne er påstande, som ikke er sagligt begrundede. For at få objektive argumenter ind i diskussionen ansøgte jeg derfor om tilladelse og midler til at foretage en undersøgelse af retskrivningskompetencen.

Til at repræsentere den almindelige borgers skriftsproglige kompetence valgte jeg afgangsstile fra de gymnasiale uddannelser dels ud fra den betragtning, at en studentereksamen for mange er afslutningen på undervisning i færøsk – en undervisning, som har strakt sig over 12-13 år – og dels fordi, at det var et materiale, som jeg forholdsvis let kunne få fat i.

Der fandtes ikke undersøgelser af lignende art forud – derimod findes der undersøgelser af folkeskolens afgangsprøve i færøsk retskrivning. Men da denne prøve bl.a. består af en oplæst diktat, kan man ikke gøre en direkte sammenligning. Ordvalget skulle efter min mening være skriverens eget – og

retskrivningen ikke være påvirket af en eventuel (måske overtydelig) læseudtale i forbindelse med oplæsning av diktaten.

Jeg benytter i artiklen ordet stavefejl med betydningen: enhver afvigelse fra Hammershaimb-normen fra 1891 (med de få ændringer, der er foretaget i forrige århundrede.). Stavefejlene blev registreret i en meget enkel database, hvor de allerfleste fejltyper fik sit eget nummer – i alt mere end 90 forskellige fejltyper – som igen er grupperet i 6 hovedkategorier. Systemet viste sig at være meget enkelt og smidigt, da man f.eks. altid kan tilføje en fejltyp, hvis der skulle vise sig et behov for det. Desuden er det ukompliceret at søge i databasen. Jeg mener også, at en sådan database kan bruges som et pædagogisk redskab til at analysere de eventuelle ”huller”, der kunne være med hensyn til retskrivningsfærdigheden i en skoleklasse – både samlet og hos den enkelte elev. Nedenfor ses et eksempel på registreringen af stavefejl (fig. 1).

Nr	Uppgáva nr	Slag av villu	Villa	Rætt
1409	38	11	bráð	brá
1410	38	1	ættarliði	ættarliðið
1411	38	2	ættarliði	ættarliðið
1412	38	1	ættarliði	ættarliðið
1413	38	11	verða	vera
1414	38	11	fríðar	fríar
1415	38	11	blæða	blæa
1416	38	7	lívið	lívi
1417	38	11	verða	vera
1418	38	5	góðtiki	góðtikið
1419	38	11	verða	vera
1420	38	11	verða	vera
1421	38	11	verða	vera
1422	38	11	viðgerða	viðgera
1423	38	2	lofti	loftið

Nr	Uppgáva nr	Slag av villu	Villa	Rætt
1424	38	5	runni	runnið
1425	38	55	framsíggjin	framsíggjin
1426	38	5	runni	runnið
1427	38	1	ættarliði	ættarliðið
1428	38	2	ættarliði	ættarliðið
1429	38	5	uppliva	upplivað
1430	38	5	fari	farið
1431	39	28	sendur	sendir
1432	39	92	hesu	hesa
1433	39	11	orðsök	orsøk
1434	39	18	lóginar	lógirnar

fig. 1

Som sagt blev fejlene opdelt i 6 hovedkategorier:

1. ð-fejl
2. I/u-fejl
3. Morfologiske fejl
4. Bogstavfejl
5. Sammensatte ord
6. Diverse

tabel 1

Opdelingen er pragmatisk – 1. og 2. gruppe er selvfølgelig enten morfologiske fejl eller bogstavfejl, men af visse årsager har jeg villet isolere disse.

De 140 stile, der er blevet registreret, har knap 5000 fejl tilsammen – og det kan bemærkes, at et ord i enkelte tilfælde kan være registreret to gange: hvis der f.eks. både er fejl i stammen og i endelsen.

1. Ð-fejl:

Det største antal fejl forekom i denne kategori, nemlig 1658 eller en tredjedel af alle fejlene – *manglende ð* i 1015 tilfælde og *uretmæssigt sat ð* i 643 tilfælde.

As pointed out above (...), Faroese has no voiced dental fricative (ð) and thus the sound that the letter "ð" is typically used for in (standardized) Old Norse and Modern Icelandic orthography is completely missing in Faroese. Thus it would seem that Hammershaimb's use of "ð" (...) is based solely on etymological considerations – and the desire to make Faroese words more "recognizable" to those familiar with Old Norse and Icelandic...Although there are a few cases where a "silent" "ð" in the spelling alternates with the dental (or alveolar) stop ... in other inflectional forms, (weakly) suggesting an underlying /ð/ (...), most instances of "ð" in modern Faroese orthography do not have any support of that kind. Hence it is quite difficult to learn when to write an "ð" and when not in Faroese – unless one knows Old Norse or Modern Icelandic!

Faroese, An Overview and Reference Grammar by Höskuldur Thráinsson, Hjalmar P. Petersen, Jógvan í Lon Jacobsen, Zakaris Svabo Hansen – Tórshavn, 2004, s. 388.

Som påvist i citatet ovenfor findes lyden, som bogstavet "ð" henfører til, slet ikke i talt færøsk. Ð er udelukkende et element i retskrivningen – og der har det en begrundet funktion, men det er en anden historie.

Manglende ð

1. neutr. N+A bestemt	403
2. verb perf.part.	376
3. i stamme	169
4. adjektiv/adverbium	41
5. pronomer	18
6. numerale	8
	1015

tabel 2

1.1.1 Inden for denne hovedkategori *manglende ð* er manglende ð i neutrum ental i bestemt form registreret 403 gange – nominativ 235 gange og akkusativ 168 gange. (Fejl nr. 1410 og 1411 i tabellen fig. 1.) Denne fejltype kan – hvis den forekommer ofte hos den samme skriver – kaldes en systematisk fejl, forstået på den måde, at fejlen opstår, fordi skriveren ikke har eller ikke bruger grammatisk viden. (jfr. regelen: ”í hvør- og hvønnf., eint. enda hvørkikynsorð við **-ð**, tá ið tey standa bundin.” (ordret oversat: “i nominativ og akkusativ singularis *ender neutrumsord med -ð, når de står i bestemt form*”), citeret efter en skolebog: Jeffrey Henriksen: Grundbók brævsúlans í føroyskum, 4. útg. 1961, s. 64)

1.1.2 Den næste gruppe er *manglende ð i perfektum participium* med 376 registreringer. Her er der ligeledes tale om en systematisk fejltype (Fejl nr. 1418 i fig. 1). Perfektum participium bøjes i genus, kasus og numerus, og det er endelserne i neutrum, nominativ og akkusativ, der refereres til: -ið, -að, -ð (er funnið, er ætlað, er trúð).

1.1.3 *Manglende ð i stammen* er registreret 169 gange. Denne fejltype er ikke så gennemskuelig for den uskoledede sprogbruger, men det er klart, at skriveren ikke genkender ordbilledet. Et ð her har udelukkende etymologiske (enkelte gange også morfofonologiske)² årsager. En analyse af denne fejltype viser, at ca. 70% forekommer i ord med kombinationen -rð- (*f.eks. varðveita – nátturði*).

² se f.eks. Faroese, An Overview and Reference Grammar, s. 388f.

Uberettiget ð

1. i stamme	365
2. substantiver endelser	163
3. verb infinitiv	54
4. verb præs. pl.	5
5. verb præs. 1.pers. sg.	4
6. andet	52
	643

1.2 Uberettiget ð

Det er klart, at når ð kun findes i skrift, så har man det fænomen, at nogle skrivere sætter ð, hvor det ifølge normen ikke bør stå, en såkaldt *hyperkorrektion*.

1.2.1 Den største gruppe her er *uberettiget ð i stammen* i 365 tilfælde, heraf er 82 tilfælde (ca. 22%) med forskellige former af verbet *verða* i stedet for *vera*. Disse to verbers udtale er i en række former fuldstændig ens. Så det er forudsigeligt, at i de bøjningsformer, der udtalemæssigt falder sammen, der forveksles ordene i skrift også.

De øvrige registreringer med *uberettiget ð i stammen* vedrører hovedsagelig to grupper: *uberettiget ð efter r*, (f.eks. *hann gerð – djórð*) med ca. 42% af denne fejltype, og *uberettiget ð ved vokalsammenstød (hiatus)* (som i *trøðini, fáður*) med ca. 23%.

1.2.2 De 163 registreringer af *uberettiget ð i substantivendelser* spejler den store gruppe ovenfor (1.1.1) med manglende ð i neutrum, nominativ og akkusativ i bestemt form. Denne fejltype

er en systematisk fejl, eftersom sprogbrugeren ved hjælp af grammatiske regler kan ræsonnere sig frem til den rigtige form.

1.2.3 Fejltypen *uberettiget ø i infinitiv* med 54 registreringer kan også kategoriseres som en systematisk fejl, idet den grammatiske kategori (infinitiv) ikke er genkendt.

2. I/u - fejl

Følgende tabel viser, at problemet med forveksling af i og u er et problem med hensyn til endelser.

1. i for u i endelser	118
2. u for i i endelser	283
3. i for u andet	5
4. u for i andet	10
	<i>416</i>

tabel 4

Det kan i denne forbindelse påpeges, at med hensyn til endelser er de tryksvage vokaler *i* og *u* faldet sammen i talesproget i store dele af landet (se f.eks. Eivind Weyhe: *Bendingarmunir í fñroyiskum málforum* i **Íslenskt mál og almenn málfræði**, 1996).

En analyse af type 1 og 2 inden for denne kategori viser, at præsensendelsen i 3. pers. singularis står for en stor del af fejlene, og i hvert fald i dette materiale er det især fejlskrivning med –ur i stedet for -ir.

1. i for u i endelser	118	- fordeling: ³ -ir for –ur (præs.)	19 øvrige	99
2. u for i i endelser	283	- fordeling: ⁴ -ur for- ir (præs.)	170 øvrige	113
3. i for u andet	5			
4. u for i andet	10			
	416		189	212

tabel 5

Specielt med hensyn til denne fejltype (verbernes præsensendelse i 3. pers. singularis) er det vigtigt at kunne sin grammatik, for der er ingen færing, der i sin udtale gør forskel på de to skriftsprogsendelser – men for den grammatisk eller sproghistorisk skolede person er det ingen sag. Hovedregelen er, at stærkt bøjede verber får –ur, men svagt bøjede får –ir. Der er dog en række undtagelser fra denne hovedregel.

3. Morfologiske fejl

Problemerne med substantiverne samler sig kort fortalt om følgende: endelser i pluralis maskulinum nominativ og akkusativ, samt femininum og maskulinum singularis. Når det gælder maskulinum både singularis og pluralis tegner nomina agentis (f.eks. *dómari*, lærari) sig for omtrent halvdelen af fejlene. Det hænger uden tvivl sammen med, at skriftsprogets bøjningsendelser afviger fra talesprogets. En anden gruppe fejl, der også overlapper den sidstnævnte, er manglende r, hvor det ikke høres i talt sprog. Det samme gælder også femininum pluralis i bestemt form: myndirnar, bókmentirnar, varrarnar.

³ -ir er de svage verbers præsensendelse i 3. pers. singularis (her ses bort fra –ar endelsen, som ikke er et ortografisk problem)

⁴ -ur er de stærke verbers præsensendelse 3. pers. singularis

4. Bogstavfejl

Denne hovedkategori dækker over en del forskellige afvigelser – 39 forskellige typer fejl.

4.1 Her skal ikke gås i detaljer vedrørende disse fejl, blot konstateres, at forveksling af bogstaverne *a* og *æ* tegner sig for en fjerdedel af *fejlene i vokalismen* – samtidig kan man konstatere, at forveksling af bogstaverne *i* og *y* tegner sig for en tiendedel. I begge tilfælde er der tale om sammenfald i udtalen.

4.2 Vedrørende *fejl i konsonantismen* forekommer langt de fleste fejl i gruppen dobbeltkonsonant i stedet for enkeltkonsonant: 93 (en femtedel) - og omvendt enkeltkonsonant i stedet for dobbelt. Disse to fejltyper omfatter mere end en tredjedel af alle registreringer i kategorien *fejl i konsonantismen*.

5. Sammensatte ord

Sammensatte ord

1. 2 ord for 1	129
2. 1 ord for 2	198
3. fejl i 1.leds suffiks	80
	407

tabel 6

5.1 Der er en tendens til at skrive sammensatte ord hver for sig som to ord. Dette er et træk, som man muligvis kan tolke som et eksempel på indflydelse fra engelsk.

5.2 Omvendt er der endnu flere eksempler på, at ord er skrevet sammen i stedet for som reglerne foreskriver adskilt, med undtagelse af ganske få ord er der her tale om adverbium + præposition, der skal skrives i to ord, hvis de efterfølges af en

styrelse. Igen en fejltype, der afslører, om skriveren benytter sig af grammatisk viden.

6. Diverse

Den sidste gruppe omfatter forskellige fejl, som ikke falder ind under de øvrige kategorier. Cirka halvdelen kan kaldes grammatiske fejl.

Afsluttende bemærkninger

Sammenfattende kan siges, at undersøgelsen viser nogle tydelige problemområder:

Problemer med ð især og med i og u – der er også visse problemer ned hensyn til bøjningen – bogstavfejl omfatter et stort antal fejl, men det er også en meget sammensat kategori. Generelt sagt har en stor del af retskrivningsproblemerne forbindelse med, at pågældende bogstav ikke repræsenterer en lyd, eller at skriften skelner mellem bogstaver, hvor det talte sprog ikke skelner mellem lyde.

Fordeling	
1. ð-fejl	1658
2. i/u fejl	416
3. morfologiske fejl	611
4. bogstavfejl	1332
5. sammensatte ord	407
6. diverse	519
	4943

tabel 7

Det skønnes, at i hvert fald 3/5 af fejlene direkte har forbindelse med manglende grammatisk viden at gøre – eller manglende benyttelse af samme viden.

En vis forsigtighed må iagttages med hensyn til at drage konklusioner af foreliggende undersøgelse.

Min vurdering er dog, at fejlniveauet er uacceptabelt, samt at en alt for stor del af tekstmængden, som den enkelte udsættes for, generelt er behæftet med mange fejl.

En delkonklusion må klart være, at række pædagogiske værktøjer bør udvikles – eksempelvis

- Bedre undervisningsmateriale til skriveoplæringen
- Effektive undervisningsmetoder
- Udvikling af nye former for undervisning
- Efteruddannelse af lærerne
- Styrket læreruddannelse
- Computerstøttet undervisning tilpasset den enkelte

Endvidere bør diskussionen om en eventuel skriftsprogsreform tages op på et seriøst plan. Som nævnt i indledningen blusser diskussionen om færøsk skriftsprog op ved jævne mellemrum. De fleste indlæg i denne diskussion er ikke særligt konkrete, de indeholder måske nok en kritik af retskrivningen, men går ellers ikke i detaljer. En undtagelse er artiklen, som lektor Eivind Weyhe ved Frøðskaparsetur Føroya publicerede i Dimmalætting 18. april 1996: *Uppskot til nakrar broytingar í stavsetingini* (Forslag til nogle ændringer i retskrivningen). Weyhe foreslår i artiklen nogle helt konkrete ændringer:

1. afskaffe *ð* i neutrumsordenes bestemte form
2. afskaffe *ð* i perfektum participim
3. eventuelt afskaffe *ð* efter *r* (f.eks. i *orð* og *hurð*)
4. afskaffe forskellen i skrift mellem *i* og *y*
5. afskaffe forskellen i skrift mellem *í* og *ý*
6. *hv-* og *hj-* i onsets position skrives *kv-* og *kj-* (i overensstemmelse med udtalen – eksempel: *hvalur/kvalur* og *hjá/kjá*)
7. eventuelt afskaffe *h-* i ord der begynder med *hj-* i dag med udtalen /j-/ (f.eks. *hjarta*)
8. dativendelsen *-um* skrives *-un* i overensstemmelse med udtalen
9. *aftur* skrives *attur*
10. *eftir* skrives *ettir*
11. *lyfta* skrives eventuelt *litta*

I en slutbemærkning siger Weyhe, at disse ændringer kunne frigive tid og energi, som lærerne kunne bruge på at undervise i andre og vigtigere aspekter ved sproget. I henhold til min undersøgelse kunne fejlprocenten med nævnte tiltag reduceres med i hvert fald 27%. Det kan muligvis opfattes som et ret lille tal, men man skal være opmærksom på, at i materialet er alle afvigelser registreret som fejl – d.v.s. også slagfejl og andre fejlskrivninger.

Det er klart, at til en diskussion om eventuel justering af retskrivningsnormen kræves der forskning – som forfatterne i den nyligt publicerede bog om færøsk sprog *Faroese, An Overview and Reference Grammar* også påpeger i indledningen: ”*the basic research still remains to be done in many instances*” – også på det pædagogiske område. – Men kan fristes til at sætte et spørgsmålstejn ved det rimelige i, at skolen skal bruge så mange kræfter på at lære børnene retskrivningsregler, der (udelukkende) har til formål at gøre færøsk mere genkendeligt for dem, der kender til oldnordisk og islandsk (jfr. citat ovenfor, pkt. 1).

Summary

In this article a research work on misspellings in Faroese essays is presented. Various types of misspellings are commented on, and the need for a possible discussion and further investigation concerning the orthographic system including educational research is touched on.

Litteratur:

Jeffrei Henriksen: *Grundbók brævs-kúlans í føroyskum*, Tórshavn 1980

Jóhan Hendrik W. Poulsen: *Nogle ord om lovgivning og færøsk sprog*, Språk i Norden 1981. Genoptrykt i *Mál í mæti*, Greinasavn, Tórshavn 2004

Faroese, an Overview and Reference Grammar by Höskuldur
Thráinsson, Hjalmar P. Petersen, Jógvan í Lon Jacobsen,
Zakaris Svabo Hansen – Tórshavn, 2004
Eivind Weyhe: *Bendingarmunir í føroyskum málførum* í Íslenskt
mál og almenn málfræði, 1996
Eivind Weyhe: *Uppskot til nakrar broytingar í stavsetingini*,
Dimmalætting 18. apríl 1996